

Oponentský posudek bakalářské práce.

Tomáš Gaidarus: *Pojem svobody v Schellingově Systému transcendentálního idealismu*

Téma svobody je v současnosti jedním z nejdiskutovanějších témat, a to nejen v rámci filosofie. Je proto dobře, jestliže jsou tomuto tématu věnovány filosofické úvahy, a to zejména v rámci interpretací takových koncepcí svobody, jež nabízejí její netriviální a z hlediska současného předporozumění často kontrastní výklad. To lze říci i o Schellingově koncepci svobody. Je nesporně Kantovou zásluhou, že problematika svobody je jedním z nejfrekventovanějších témat v rámci německé klasické filosofie. Význam tohoto fenoménu pro nastupující generaci myslitelů po Kantovi shrnuje pregnančně Schelling v dopise Hegelovi, kde říká, že svoboda je alfou a omegou veškeré filosofie. Nejznámějším a nejčastěji komentovaným Schellingovým spísem k tématu svobody jsou jeho *Filosofická zkoumání podstaty lidské svobody* z r. 1809. Schelling se tomuto tématu věnuje ovšem již v *Systému transcendentálního idealismu* z r. 1800. Není nedůležité zmínit markantní rozdíl obou spisů: zatímco základní inspirační zdroje spisu z r. 1809 jsou křesťanské náboženství a Spinozova metafyzika, je základním inspiračním zdrojem spisu z r. 1800 Fichtovo vědosloví. To implikuje minimálně rozdíl v metodě výkladu fenoménu svobody, byť na druhé straně jsou výměry svobody ze spisu z r. 1809 in nuce přítomny již ve spisu z r. 1800, a to zejména pokud jde o vztah svobody a nůstnosti. Jako téma své práce volí autor Schellingovo pojednání o svobodě ze spisu z r. 1800. To je nutno ocenit, neboť, jak jsem již zmínil, je toto zpracování svobody na rozdíl od spisu z r. 1809 méně často komentované. Dalším pozitivním momentem práce je autorova schopnost shrnout srozumitelně, stručně a poměrně přesně Schellingovy často nikoliv snadno srozumitelné úvahy.

Formálním nedostatkem práce je, že v seznamu literatury jsou uvedeny studie, s nimiž se v kritickém poznámkovém aparátu nejen dál nepracuje, ale ani se na ně neodkazuje. Nelze tedy vyloučit, že je autor uvádí, aniž by je četl. V celém poznámkovém aparátu (148 poznámek) jsou jen dva odkazy k sekundární literatuře, přičemž v jednom případě je odkazováno na studii, která v seznamu literatury není uvedena. V seznamu literatury jsou v některých případech překladatelé uvedeni, v jiných nikoliv. Autor v úvodu tvrdí, že práce je koncipována „jako velmi blízký komentář“ k Schellingovu spísu, a tudíž se užití sekundární literatury omezuje na minimum, přičemž termín minimum zde vyznívá téměř jako eufemismus. K tomu je třeba říci: 1. Autorův text nemá charakter textově velmi blízkého komentáře. Na to je příliš stručný a krátký. Není např. možné napsat komentář k celé

teoretické části *Systému* na necelých 9 stranách. 2. I kdybychom autorovi přiznali, že jeho text je detailním komentářem, ani pak by nebyl zproštěn práce se sekundární literaturou. Spíše naopak: kdo chce psát komentář textu v pravém slova smyslu, je zavázán k tomu, aby se vyrovnal s dosavadními významnými způsoby jeho čtení. Zřejmé je, že vzhledem ke kvalitativním a kvantitativním požadavkům kladeným na bakalářskou práci nemůže být detailní komentář ani jejím cílem a nelze to od ní ani požadovat. Autor odkazuje čtenáře k Fichtovým textům v anglickém překladu P. Heatha jako k úvodu (sic!) do problematiky filosofie jakožto fundamentu veškerého vědění (str. 9, pozn. 18). To nelze označit jinak než jako bizarnost. Pro označení filosofie přírody volí autor s odkazem na T. Pinkarda termín „Naturphilosophie“, aby se vyhnul záměně s filosofií přírodních věd. Není vůbec zřejmé, proč by k takové záměně mělo dojít. Pinkard volí tento termín vzhledem k anglosaské tradici, ve které se termín „Naturphilosophie“ ujal jako označení pro domněle romantickou německou filosofii přírody včetně Goetha a Hegela.

Práce vykazuje však i problémy pojmové a argumentační. Není vůbec jasné, proč by mělo bez dalšího platit (str. 9), že každá syntéza předpokládá antitezi. Autor by měl čtenáři vysvětlit alespoň to, že se zde pracuje s nekantovským, totiž s Fichtovým pojmem syntézy. U Kanta předpokládá syntéza rozmanitost, nikoliv antitezi. Na str. 10 autor naznačuje, že jestliže věc jakožto čistá pasivita „vstoupí“ do vědomí, stává se něčím aktivním. To není vůbec zřejmé, pomineme-li, že autor by měl čtenáři vysvětlit pojmový smysl metafory „vstoupit do vědomí“. Např. podle Kanta je rozmanitost do vědomí přijímána, a aktivita je tak na straně Já jakožto přijímajícího, a věc resp. rozmanitost se sama neproměňuje v něco aktivního. Podle Fichta, jehož pozici zde Schelling přejímá, přenáší Já svou aktivitu na věc, aby si mohlo vysvětlit svou částečnou pasivitu ve vztahu k věci. Aktivita věci je tak interpretací Já. Autor nemá vyjasněný statut subjektivity, s nímž se zde pracuje. Pro Fichta a pro Schellinga v *Systému* není subjektivita totožná s individualitou. Subjektivita zde vystupuje jako invariantní struktura, které teprve umožňuje individualitu založit. Zdá se (např. str. 11), že tyto dva významy termínu „subjektivita“ autor nerozlišuje. Autor správně poznamenává (str. 16), že smyslem Schellingovy metody je reflexivní připisování si aktů: to, co bylo v předchozím pojato jako akt, je nyní učiněno objektem reflexe Já. Avšak ani slovem se nezmíní o tom, že tato metoda směřuje k nějakému cíli, jímž je odstranění posledního protikladu, aby se tak Já samému mohl stát objektivním „poslední základ harmonie“ (*Systém*, str. 248) subjektivna a objektivna, čehož je dosaženo v uměleckém díle. To je významný rozdíl vůči Fichtovi. Tím je dána hierarchie sebereflexivního projasňování Já a předchody mezi jednotlivými epochami dějin sebevědomí. Přejít je motivován konstatací deficitu v možnosti vlastního

sebereflexivního uchopení Já. To autor čtenáři nevysvětlí, což se projeví při přechodu od teoretické k praktické části *Systému*: autor zde jen řekne, že „absolutní požadavek“ již patří „do hájemství praktické filosofie“ (23), aniž by vysvětlil, proč tomu tak je. Schelling toto vysvětlení podává: vysvětlí, že transcendentální abstrakce, tj. abstrakce od veškeré objektivitý jako takové, jakožto podmínka empirické abstrakce, jež je podmínkou jakéhokoliv soudu, má jako svou podmínku absolutní akt vůle, jenž je tak podmínkou souzení, a tedy vědění. Pozoruhodné je, že první souvislostí v rámci praktické části *Systému* je koncepce intersubjektivitý. Autorova kritika zde vyznívá nepřesvědčivě, což je důsledek nedostatečné analýzy Schellingovy koncepce. Jak lze např. tvrdit, že v Schellingově koncepci není místa pro druhé (protože jsou „všechny vchody zazděny“, str. 29), když Schelling koncipuje v prvních dvou větách tuto souvislost: absolutní abstrakce předpokládá akt sebeurčení inteligence, avšak akt sebeurčení je vysvětlitelný pouze z jednání jiné (druhé) inteligence mimo ni. Autor má pravdu, když poukazuje na to, že obtíž Schellingovy koncepce spočívá v tom, že pojímá Já jako monádu, avšak nejsem si jist, zda to, co uvádí v závěru na str. 13, je právo komplexitě Schellingova řešení tohoto problému.

Nyní se dostáváme k nejproblematičtější části celé práce. Tento problém je zřetelný již na první pohled. Tématem celé práce je již podle jejího názvu pojem svobody v *Systému*. Rozvedení tohoto problému u Schellinga věnuje autor kapitolu o 3 (slovy třech) stranách. To je zcela neuspokojivé a pro čtenáře frustrující. Mimochodem: pokud by to bylo právo tomu, jak Schelling téma svobody v tomto spisu traktuje, dávalo by se tím za pravdu těm, kteří dávají přednost Schellingovu spisu z r. 1809. Avšak není to tak, neboť problém svobody je ve hře již od okamžiku, kdy Schelling zavede na začátku praktické části pojem absolutního aktu vůle. Z mnoha míst je patrné, že pojednáním o svobodě je celá praktická část *Systému*, což v autorově výkladu zaniká. To znamená minimálně to, že práce není dobře rozvržená. Pokud chtěl autor adekvátně představit Schellingovu koncepci svobody v *Systému*, měl převážnou část práce věnovat analýze jeho praktické části. Je samozřejmě nezbytné ukázat motivaci k přechodu od teoretické k praktické části, což jak jsme ukázali, autor udělá nedostatečně. K prokázání zmíněné motivace ovšem nebylo třeba věnovat polovinu práce teoretické části, nýbrž bylo by zcela dostatečné v krátkosti představit metodiku postupu v *Systému* a poté opět v krátkosti poukázat na deficit, jímž celá teoretická část končí a jenž si vynucuje přechod k praktické části. Důsledkem této architektonické nepromyšlenosti je nejen to, že práce vyznívá nikoliv jako analýza Schellingovy koncepce svobody v *Systému*, ale spíše jako stručné shrnutí celého jeho průběhu, byť oddíl věnovaný teleologii a uměleckému dílu je mimo autorovi pozornosti, takže práce je i v tomto ohledu nedostatečná. Důsledkem

zanedbané analýzy praktické části systému je, že, jak jsem již zmínil, autorova kritika Schellingovy koncepce intersubjektivní není přesvědčivá. Avšak rovněž jeho kritika Schellingovy koncepce svobody vyznívá nepřesvědčivě. Tak autor zcela nechává stranou klíčovou Schellingovu tezi, že podmínkou jevu svobody je existence rozporu mezi vědomou a nevědomou činností Já („identita obou činností musí být ve svobodném jednání zrušena, právě proto, aby se jednání jevílo svobodným“, *Systém*, str. 252), který má být překonán teprve v uměleckém díle, jež se – na rozdíl od svobodného jednání – právě z tohoto důvodu jeví jako nutné. Zrovna tak autorovi uniká, že Schelling odlišuje na jednání dva aspekty, aspekt motivační a aspekt z hlediska dosaženého cíle jednání. Z hlediska motivace, tj. chtění, je jednání zcela svobodné, protože začíná svobodným rozvrhem, zatímco z hlediska svého cíle spadá do oboru nutnosti přírodní na jedné straně a společenské na straně druhé, takže aktér jednání může dosahovat svým jednáním důsledků, jež původně nezamýšlel. Nedostatečná analýza vede autora k tomu, že v závěru tvrdí, že všechny kroky jednajících inteligence jsou od začátku dány, což dělá ze Schellinga deterministu, jímž vskutku není, a že veškeré její konání je jen prostředkem k sebezjevení absolutna. K druhé části této výpovědi nemá autor oprávnění, protože tomuto tématu se v práci nevěnuje. Autor mylně interpretuje Schellingovu výpověď, že o vůli absolutně myšlené nelze říci, ani že je svobodná, ani že není svobodná. Je tomu tak dle Schellinga proto, že absolutno jedná jen podle zákona své vlastní přirozenosti (s tímto spinozovským výměrem Schelling pracuje i ve spisu z r. 1809). Schelling zde mluví o absolutnu, jež se postupně vyjevuje v dějinách, a platí o něm, že aby se sobě stalo jevem, je závislým na něčem jiném, na něčem cizorodém (*Systém*, str. 215), tj. na svobodné individuální vůli, která v dějinách působí. Schelling tak formuluje provokativní tezi o závislém absolutnu, o absolutnu závislém na svobodné lidské vůli. Lidské dějiny jsou sice prostředkem k sebezjevení absolutna, ale s docela jiným předznamenáním, než které naznačuje autor.

Celkově lze říci, že autor promarnil šanci ukázat na Schellingově koncepci svobody netriviální podobu teorie svobody. Z uvedených důvodů nemohu práci hodnotit lépe než jako dobrou.

Jindřich Karásek